ROCZNIK LUBUSKI Том 52, cz. 1, 2026 ISSN 0485-3083

DOI: https://doi.org/10.61825/rl.2026.v521.04

Ilona Czechowska*
Fundacja im. Karla Dedeciusa
Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie nad Odrą
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8587-5655
e-mail: czechowska@europa-uni.de

POTENCJAŁ MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH W KSZTAŁCENIU JĘZYKA POLSKIEGO I NIEMIECKIEGO. MOŻLIWOŚCI DYDAKTYCZNE WYSTAW OPARTYCH NA MATERIAŁACH ARCHIWUM IM. KARLA DEDECIUSA W SŁUBICACH

THE POTENTIAL OF ARCHIVAL MATERIALS IN TEACHING POLISH AND GERMAN. DIDACTIC VALUE OF EXHIBITIONS BASED ON THE HOLDINGS OF THE KARL DEDECIUS ARCHIVE IN SŁUBICE

Keywords: archival education, educational functions of archives, State Archives.

The article analyses the educational functions of contemporary archives, emphasizing their importance in disseminating knowledge about archival holdings and in shaping historical and cultural awareness. The educational function, as defined in the „Development Strategy of the State Archives 2021-2030", now constitutes an important complement to the core tasks of archives. Particular significance is attributed to direct contact with authentic documents, which strengthens the cognitive process, fosters the development of analytical competences, and enables a better understanding

*Ilona Czechowska – doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa; zainteresowania naukowe: lingwistyka kontrastywna, translatoryka, dydaktyzacja archiwaliów.

of the material dimension of literature and history. The discussion focuses on the potential of archival exhibitions as a form of realizing the educational function. Exhibitions based on source materials enable the presentation of selected documents, facilitate the situating content within a historical and cultural context, and support the interpretation of literary and biographical processes. Their structure and scholarly framing make them a valuable didactic tool in school and university education, especially in the teaching of Polish and German.

POTENCJAŁ MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH W KSZTAŁCENIU JĘZYKA POLSKIEGO I NIEMIECKIEGO. MOŻLIWOŚCI DYDAKTYCZNE WYSTAW OPARTYCH NA MATERIAŁACH ARCHIWUM IM. KARLA DEDECIUSA W SŁUBICACH

Słowa kluczowe: edukacja archiwalna, funkcje edukacyjne archiwów, Archiwa Państwowe.

Artykuł analizuje edukacyjne funkcje współczesnych archiwów, podkreślając ich znaczenie w upowszechnianiu wiedzy o zasobach oraz kształtowaniu świadomości historycznej i kulturowej. Funkcja edukacyjna, ujęta w „Strategii rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021-2030" (Archiwa Państwowe 2021), stanowi dziś istotne uzupełnienie podstawowych zadań archiwów. Szczególne znaczenie przypisuje się kontaktowi z autentycznymi dokumentami, który wzmacnia proces poznawczy, sprzyja rozwijaniu kompetencji analitycznych i pozwala lepiej zrozumieć materialny wymiar literatury oraz historii. W centrum rozważań znajduje się potencjał wystaw archiwalnych jako formy realizacji funkcji edukacyjnej. Ekspozycje oparte na materiałach źródłowych umożliwiają prezentację wybranych dokumentów, ułatwiają osadzenie treści w kontekście historyczno-kulturowym oraz wspierają interpretację procesów literackich i biograficznych. Ich struktura i oprawa merytoryczna czynią je wartościowym narzędziem dydaktycznym w edukacji szkolnej i akademickiej, zwłaszcza w obszarze nauczania języka polskiego i niemieckiego.

Obok gromadzenia, opracowywania, przechowywania i udostępniania zbiorów archiwalnych do najważniejszych zadań współczesnych archiwów należy ich działalność popularyzatorska, informacyjna, wydawnicza i naukowa (Rosa 2012, s. 35). Wymienia się też funkcję edukacyjną, w którą już od

dekad wpisana jest działalność kulturalno-oświatowa oraz popularyzatorska (Mazur 2016, s. 5). Jak zauważa w swojej monografii poświęconej funkcjom edukacyjnym archiwów Agnieszka Rosa (2012, s. 11-12), pierwsze wzmianki o funkcjonowaniu archiwów w wymiarze edukacyjnym sięgają połowy XIX wieku i są znane z Anglii, Belgii i Francji. W Polsce jest to okres II Rzeczpospolitej. Na szerszą skalę zaczyna się prowadzić rozmowy i dyskusje o wartości edukacyjnej archiwów od lat 50. XX wieku. Obecnie ta funkcja wpisana została w „Strategię rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021-2030" (Archiwa Państwowe 2021).

Celem działalności edukacyjnej archiwum jest przekazywanie wiedzy o jego zasobach i pogłębianie świadomości historycznej odbiorców. Ponadto jest to nauka korzystania ze zbiorów, obejmująca przeprowadzenie samodzielnej kwerendy na podstawie dostępnych katalogów (Mazur 2016, s. 6). Adresatem oferty edukacyjnej mogą być zarówno nauczyciele szkolni i akademiccy, studenci i uczniowie, jak i animatorzy kulturowi oraz amatorzy i popularyzatorzy historii (Rosa 2012, s. 122). Działalność edukacyjna archiwów może przybierać różne formy, a do najpopularniejszych należy organizacja wystaw, często czasowych lub okolicznościowych, np. rocznicowych. Te zazwyczaj organizowane są przy archiwach, rzadziej w plenerze (Mazur 2016, s. 6). Poza wystawami funkcja edukacyjna archiwów może być realizowana poprzez prelekcje, pogadanki, dyskusje, wykłady, pokazy, gry i zabawy dydaktyczne, turystykę archiwalną, konkursy, konferencje, warsztaty szkoleniowe, obozy letnie, staże, praktyki zawodowe, seminaria, mentoring, kursy, nauczanie zdalne, lekcje archiwalne, wycieczki, wystawy i imprezy archiwalne, a także tworzenie kół zainteresowań (Rosa 2012, s. 176). Do działań służących upowszechnianiu wiedzy o wybranych zespołach akt zaliczyć można również powoływanie zespołów mających na celu ich promocję, jak miało to miejsce w Archiwum im. Karla Dedeciusa w Słubicach, gdzie w latach 2011-2017 działała Grupa Inicjatyw na rzecz popularyzacji dorobku Karla Dedeciusa.

Zastanawiając się nad edukacyjną rolą archiwum, warto, oprócz określenia możliwych form samej funkcji, zastanowić się nad płynącymi z niej korzyściami – nie tylko dla instytucji, której zależy na promocji swojej działalności, ale przede wszystkim dla adresatów poszczególnych ofert edukacyjnych. W tym kontekście bardzo ciekawy okazuje się przyczynek Joanny Maj (2023, s. 202), poświęcony znaczeniu obcowania z artefaktami w przestrzeniach muzeów literackich. Według badaczki „autentyczne obiekty to materialny ślad, unaoczniający przeszłość", który staje się swoistym dopełnieniem opowieści literackiej lub biograficznej, poprzez aktywację wyobraźni odwiedzającego i przeniesienie go w świat np. poety. W przestrzeni muzeal-

nej zwiedzający zbliża się do tego, co minione, tym samym łatwiej wyobraża sobie przeszłość, co potęgowane jest poprzez „materialność literackiego obiektu". Idąc tym tropem, „muzeum literackie ma [...] przywracać literaturę do przestrzeni, w której się zrodziła, zakorzeniać opowieść w materialności, wyprowadzając ją poza słowa, pozwalać doświadczać materialności w tej samej przestrzeni, co twórca. Obiekty muzealne stwarzają odbiorcy możliwość 'bezpośredniego' doświadczenia przeszłości literackiej. Historia literatury opowiadana lub ilustrowana przez artefakty jest historią *hic et nunc*" (Maj 2023, s. 204).

Podobnie jest w archiwum, zwłaszcza jeżeli potraktuje się je jako miejsce dokumentacji historii danego regionu, a w przypadku archiwów literackich – historii literatury. Zdaniem Huberta Mazura to właśnie tutaj możliwy jest bezpośredni kontakt z wręcz unikatowymi dokumentami dotyczącymi wybranych zagadnień – w kontekście literatury można by dodać: wydarzeń literackich (Mazur 2016, s. 7). „Każde archiwalne przedsięwzięcie edukacyjne może w sposób niekonwencjonalny ugruntowywać, uzupełniać wiedzę ucznia zdobytą w szkole lub wyposażać w nowe wiadomości i kształtować umiejętność obserwacji, krytycznego myślenia i naukowej dociekliwości oraz wpływać na postawy", a udział w zajęciach z wykorzystaniem archiwaliów może być dla niego swoistym przeżyciem (tenże 2016, s. 8). Niestety, jak zauważa Piotr Kłoczowski, w Polsce brakuje jednego archiwum skoncentrowanego na gromadzeniu spuścizn literackich (takie archiwum doskonale funkcjonuje w Niemczech w Marbach). To zadanie przejmowane jest przez biblioteki i muzea, w których w ramach zbiorów specjalnych gromadzone są rękopisy. Przykładami mogą być: Biblioteka Narodowa, przechowująca spuściznę po Zbigniewie Herbercie, Muzeum Literatury w Warszawie, będące w posiadaniu księgozbiorów Marii Dąbrowskiej, Jerzego Andrzejewskiego czy Juliana Tuwima. Dalej należy wymienić Instytut Badań Literackich PAN (Zaleska 2011), Zakład Narodowy im. Ossolińskich czy bibliotekę Uniwersytetu Jagiellońskiego, w której znajduje się archiwum Wisławy Szymborskiej.

Przeglądając ofertę edukacyjną poszczególnych archiwów, odnajdujemy wiele propozycji zajęć skierowanych do przedszkoli, szkół i uczelni. W przypadku lekcji archiwalnych czas trwania zajęć odpowiada często jednostce lekcyjnej, a jej cel dostosowany jest do grupy wiekowej i zainteresowań uczniów. Na przykład Narodowe Archiwum Cyfrowe proponuje dzieciom zajęcia mające na celu zainteresowanie fotografią i prezentuje im zdjęcia z okresu dwudziestolecia międzywojennego (a zatem z czasów ich pradziadków) – zakresem tematycznym jest wystawa psów i pokaz mody. Oferta dydaktyczna dla szkół obejmuje propozycje lekcji o tematyce historycznej, np. „Warszawa – historia miasta zarejestrowana na fotografiach Narodowego

Archiwum Cyfrowego". Studentom proponowane są z kolei zajęcia poświęcone warsztatowi archiwisty. W tym miejscu NAC określa adresatów warsztatów, a są to przede wszystkim studenci takich kierunków, jak archiwistyka, historia, historia sztuki, kulturoznawstwo, animacja kultury, muzealnictwo oraz ochrona dóbr kultury (Narodowe Archiwum Cyfrowe b.d.).

Kształt konkretnej oferty dydaktycznej jest uzależniony od rodzaju archiwum i miejsca, w którym ono funkcjonuje. W konsekwencji inaczej kształtuje się działalność dydaktyczna archiwum państwowego, którego misją jest „trwałe zachowanie świadectw przeszłości, zapewnienie do nich powszechnego dostępu w celu wspierania rozwoju państwa i społeczeństwa" (Archiwa Państwowe 2021, s. 56), a inaczej archiwów przy instytucjach kultury, takich jak Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Ossolineum, będące właścicielem m.in. rękopisów Adama Mickiewicza oraz spuścizny po Tadeuszu Różewiczu (zbiorów o ogromnej wartości dla literaturoznawców), a także archiwum osobistego Jana Nowaka-Jeziorańskiego oraz Władysława i Zofii Bartoszewskich (istotnego w badaniach nad historią najnowszą Polski), realizuje funkcję edukacyjną we współpracy z zespołem edukatorów przy Muzeum Pana Tadeusza we Wrocławiu (Muzeum Pana Tadeusza b.d.). Jeszcze inaczej przedstawia się oferta dydaktyczna archiwów funkcjonujących w strukturach bibliotek (np. uniwersyteckich), których działalność jest uwarunkowana specyfiką instytucji akademickiej oraz obowiązującymi regulacjami. Przykładem może być tutaj Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, które w ramach działalności edukacyjnej organizuje prezentacje różnych kolekcji, np. kartek pocztowych, wystawy czy pokazy archiwalne (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, b.d.).

Już na tym etapie niniejszego artykułu wyłania się dość ciekawy, a przede wszystkim różnorodny krajobraz możliwości realizacji projektów archiwalnych. Odnosi się wręcz wrażenie, że większość instytucji posiadających zbiory archiwalne stara się do swojej działalności włączać oferty edukacyjne.

Wśród archiwów znajdujących się w województwie lubuskim na szczególną uwagę zasługuje Archiwum im. Karla Dedeciusa przy Collegium Polonicum w Słubicach. Jest to archiwum gromadzące spuścizny prywatne tłumaczy literatury polskiej na język niemiecki i niemieckiej na język polski. W kolekcjach archiwalnych znajdują się tam m.in. zbiory Karla Dedeciusa (pierwszego donatora archiwum), Henryka Bereski, Karin Wolff, Roswithy Matwin-Buschmann, a od niedawna Albrechta Lemppa. Wychodząc od definicji tłumacza jako budowniczego mostów i pośrednika między narodami, zlokalizowanie archiwum bezpośrednio przy granicy polsko-niemieckiej nabiera szczególnie symbolicznego znaczenia – zarówno dla relacji polsko-

niemieckich, jak i dla tożsamości regionów przygranicznych. Dzięki takiemu położeniu dostęp do archiwum staje się możliwy dla studentów i uczniów mieszkających zarówno w Słubicach, jak i Frankfurcie nad Odrą. Ze względu na charakter zbiorów, które są przede wszystkim osadzone w polsko-niemieckim obszarze kulturowym, ich wykorzystanie w dydaktyce języka polskiego jako ojczystego oraz języka polskiego i niemieckiego jako obcego wydaje się jak najbardziej uzasadnione. W tym kontekście archiwum przestaje być postrzegane jako tylko miejsce „badań, odosobnienia i spokoju, ale jednocześnie [...] jako miejsc[e] wspólnych spotkań", również w ramach szkolnych projektów edukacyjnych (Zajas 2023, s. 44)[1].

Choć obecność uczniów w archiwach staje się coraz bardziej powszechna, to potencjału zasobów archiwalnych na lekcjach języka polskiego i niemieckiego jako obcego wciąż nie wykorzystuje się w pełni. Jest to obszar, który do tej pory nie został naukowo opracowany, niemniej jednak coraz częściej zwraca się na niego uwagę. W słubickim archiwum świadczą o tym np. wizyty szkolne oraz pobyty studyjne w ramach np. seminariów magisterskich lub zajęć z przekładoznawstwa, a także sprawozdania i komentarze publikowane na łamach czasopism oraz opracowań naukowych i popularnonaukowych.

Przykładem próby zwrócenia uwagi na możliwość wykorzystania dzieła Karla Dedeciusa, a tym samym też jego archiwum w Słubicach, jest projekt realizowany od 2022 roku przez Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Wrocławski i Europejski Uniwersytet Viadrina we Frankfurcie nad Odrą w ramach serii wydawniczej DEDECIUSkalia. Projekt skierowany jest do nauczycieli języka polskiego i niemieckiego w szkołach średnich oraz do nauczycieli akademickich na kierunkach germanistyka, kulturoznawstwo i polonistyka. Zgodnie z założeniami, celem tego projektu jest zapoznanie młodzieży polskiej z dziełem Karla Dedeciusa. „Poszczególne rozdziały monografii zawierają informacje biograficzne, analizy wybranych przekładów oraz liczne wskazówki dydaktyczne przydatne w przygotowywaniu lekcji z uczniami szkół średnich czy zajęć ze studentami szkół wyższych, ewentualnie także propozycje konspektów [...]" (Nowakowska 2022, s. 8).

Na ten potencjał zwraca uwagę Krzysztofa Grelka, nauczycielka języka polskiego jako obcego w Gimnazjum im. Karla Liebknechta we Frankfurcie nad Odrą oraz inicjatorka licznych projektów szkolnych realizowanych

[1] Jak zauważa Paweł Zajas (2023, s. 43), „[w]iększość polskich archiwów wydawniczych i redakcyjnych sprzed 1989 roku była w pierwszych latach po transformacji ustrojowej przechowywana jako masa papierowa w podziemiach Archiwum Państwowego w Warszawie, ale wkrótce potem została zniszczona wskutek braku świadomości dotyczącej spuścizny jako takiej, natomiast spuścizny emigrantów są rozproszone po całym świecie".

m.in. we współpracy z Archiwum i Fundacją im. Karla Dedeciusa w Słubicach i Frankfurcie. Wychodząc od ramowego programu nauczania w Brandenburgii (Senatsverwaltung für Bildung... 2021), który – obok klasycznego kształcenia i wychowania ucznia – zakłada interdyscyplinarny rozwój kompetencji oraz pogłębianie treści przedmiotowych, Grelka podkreśla znaczenie lekcji o charakterze praktycznym. Zajęcia tego typu są przez uczniów nie tylko dobrze odbierane, lecz także pozytywnie wpływają na ich motywację, rozwój samodzielnego myślenia, poszerzenie horyzontów oraz, co szczególnie istotne, na umiejętność łączenia wiedzy zdobytej podczas nauki różnych przedmiotów. W tym kontekście Grelka wskazuje również na liczne zalety współpracy szkół z instytucjami kultury oraz uczelniami wyższymi po obu stronach Odry – Uniwersytetem Europejskim Viadrina we Frankfurcie nad Odrą oraz Collegium Polonicum w Słubicach, będącym wspólną jednostką Viadriny i Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Tego rodzaju współpraca pozwala uczniom m.in. po raz pierwszy przekroczyć mury uniwersytetu (Archiwum im. Karla Dedeciusa znajduje się w strukturach Viadriny). Dzięki dogodnej lokalizacji gimnazjum w centrum miasta możliwe jest zaplanowanie wizyty w archiwum w ramach 90-minutowej lekcji (tyle ona trwa we frankfurckim gimnazjum) oraz rozszerzenie zakresu tematycznego lekcji o konteksty kulturowe, takie jak znaczenie literatury i kultury czy wpływ przekładu literackiego na kształtowanie świadomości społecznej w perspektywie dialogu międzykulturowego (Grelka 2023, s. 58).

Oprócz tego korzyścią z wizyty uczniów w archiwum może stać się – jak wskazuje Mazur (2016, s. 8) – „[u]wrażliwianie młodzieży na adekwatny odbiór kultury, pogłębianie świadomości historycznej, zainteresowanie historią, zwrócenie uwagi na to, że każdy z nas tworzy historię" oraz „[n]abycie umiejętności wyszukiwania informacji oraz odczytywania źródeł i tekstów historycznych." W kontekście Archiwum im. Karla Dedeciusa tekst historyczny odnosi się np. do korespondencji tłumaczy z autorami, a zatem są to dokumenty, jakie obejmuje historia literatury. Według Joanny Maj (2023, s. 205) „[a]ura rękopisu, poznanie procesu twórczego tekstu literackiego, zrekonstruowanie aktu twórczego pozwala nabrać innego stosunku do dzieła, zrozumieć złożoność historii tekstu, włączyć inne aspekty do jego analizy: przede wszystkim performatywny i estetyczny. Spojrzenie na rękopis może pozwolić lepiej zrozumieć utwór lub przesłonić wyobrażenie o nim". Nie ma znaczenia, czy kontakt z opisywanym artefaktem ma miejsce w ramach wystawy muzealnej (do czego odnosi się Maj), czy w archiwum; wręcz przeciwnie, zasadne wydaje się postawienie tezy, że kontakt z dokumentem w przestrzeni archiwalnej oraz możliwość wzięcia go do ręki może być dla

uczniów większym przeżyciem i zapaść im głębiej w pamięć niż obejrzenie go w gablocie muzealnej.

Na potencjał wykorzystania zbiorów Archiwum im. Karla Dedeciusa w dydaktyce zwraca również uwagę Ksymena Filipowicz-Tokarska – jej zdaniem zasoby Archiwum mogą „w interesujący i dostosowany do dzisiejszego świata sposób [...] wspomóc budowanie pomostów łączących ludzi wrażliwych, ciekawych, w różnym wieku, dysponujących różną kompetencją językową". W swoich rozważaniach badaczka wskazuje cztery obszary, w których możliwe byłoby wykorzystanie materiałów archiwalnych. Pierwszy – z uwagi na charakter archiwum, gromadzącego zespoły akt tłumaczy literatury polskiej na język niemiecki – odnosi się do literatury. Drugi dotyczy specyfiki zawodu archiwisty pracującego na co dzień z archiwaliami. Trzeci mógłby koncentrować się na pracy tłumacza, a czwarty obejmowałby glottodydaktykę w zakresie nauczania języka niemieckiego i polskiego jako obcego (Filipowicz-Tokarska 2024, s. 37).

Proponowany przez Filipowicz-Tokarską sposób wykorzystania zbiorów Archiwum im. Karla Dedeciusa jest już w pewnym stopniu od kilku lat realizowany przez Fundację im. Karla Dedeciusa przy Uniwersytecie Europejskim Viadrina we Frankfurcie nad Odrą. W tym miejscu należy dodać, że badaczka postulowała udostępnienie gotowych materiałów edukacyjnych czy też scenariuszy lekcji dla nauczycieli, którzy mogliby je wykorzystać dla różnych grup wiekowych, co już teraz jest praktykowane w niektórych muzeach i archiwach (Filipowicz-Tokarska 2024, s. 36; Archiwum Państwowe w Warszawie 2021) – idea ta przyświeca również autorce tego artykułu (Czechowska 2026). W ramach działalności Fundacji proponowane są już teraz następujące formaty działań edukacyjnych: warsztaty, wykłady i pogadanki dla studentów i uczniów szkół licealnych, w trakcie których poruszane są m.in. takie tematy, jak: znaczenie kultury w polsko-niemieckim dialogu, rola tłumaczek i tłumaczy literatury w wymianie kulturalnej, warsztat pracy tłumaczek i tłumaczy literatury (Czechowska 2022, s. 125-143). Zajęcia z wykorzystaniem materiałów Archiwum im. Karla Dedeciusa mogą odbywać się w Słubicach, gdzie uczestnicy mają możliwość poznać charakter i atmosferę panującą w Archiwum, albo poza archiwum – na terenie szkoły lub uczelni. Spotkania odbywają się w języku polskim i niemieckim. W ostatnim czasie, poza spotkaniami warsztatowymi, Fundacja uczestniczyła w organizacji szkoleń dla nauczycieli języka niemieckiego, przedstawiając możliwości rozszerzenia nauki języka o aspekty kulturowe z wykorzystaniem zbiorów archiwalnych w nauce języka.

Jak już wspomniano, jedną z form wykorzystywania zbiorów archiwalnych na potrzeby edukacyjne jest przygotowywanie wystaw – odnosi się to

zarówno do wystaw stacjonarnych (często stałych), jak i przenośnych. Obie formy wystawy dopuszczają wykorzystanie i prezentację zbiorów archiwalnych. Co więcej, można je również wykorzystać do pogadanek z uczniami i studentami.

W ostatnich latach we współpracy lub z inicjatywy Archiwum zostały przygotowane następujące wystawy:

– „Bez poklasku... O cichej sztuce tłumaczenia. Henryk Bereska 1926-2005" (2026),
– „Mecenasie i ciemiężco..." – korespondencja Zbigniewa Herberta i Karla Dedeciusa (2024),
– „Wolę być czytelniczką wierszy cudzych, niż własnych..." Historia znajomości Wisławy Szymborskiej i Karla Dedeciusa w listach i wyklejankach (2024),
– „Karl Dedecius. Między słowami – między narodami" [„Karl Dedecius. Zwischen Worten – zwischen Völkern"] (2022),
– „Władysław Bartoszewski (1922-2015). Opór. Pamięć. Pojednanie. Dialog kultur z Karlem Dedeciusem" [„Władysław Bartoszewski (1922-2015). Widerstand. Erinnerung. Versöhnung. Kulturdialog mit Karl Dedecius"] (2020),
– „Trwanie w klauzurze. Henryk Bereska (1926-2005)" [„Ausharren in der Eremitage. Henryk Bereska (1926-2005)"] (2018),
– „Karl Dedecius i inni tłumacze literaccy" (2016),
– „Karl Dedecius. Literatura – Dialog – Europa" [„Karl Dedecius. Literatur – Dialog – Europa"] (2015),
– „Rzeczywistość wymaga" [„Was die Wirklichkeit verlangt"] – wystawa z okazji 80. urodzin Wisławy Szymborskiej (2003).

W kontekście lekcji z uczniami i zajęć ze studentami szczególnie ciekawe są dwie ostatnie wystawy. „Karl Dedecius. Między słowami – między narodami" była biograficzną wystawą przenośną, obejmującą 16 dwujęzycznych roll-upów. Już samo przygotowanie wystawy miało charakter edukacyjny, gdyż odbyło się w ramach projektu realizowanego we współpracy Koła Naukowego Awangardystów przy Uniwersytecie Łódzkim, Archiwum im. Karla Dedeciusa i Fundacji im. Karla Dedeciusa. Projekt zapoczątkowały warsztaty w Collegium Polonicum, obejmujące wprowadzenie merytoryczne do projektu, w tym zapoznanie studentów z biografią Karla Dedeciusa na podstawie referatu autorki tego artykułu pt. „Karl Dedecius – człowiek pogranicza" (obejmującego prezentację wybranych materiałów audiowizualnych

przechowywanych w archiwum) oraz referatu opiekuna grupy Ernesta Kuczyńskiego pt. „Stosunki polsko-niemieckie po roku 1945. Polityka – kultura – literatura", mającego na celu przybliżenie studentom realiów, w których musiał odnaleźć się bohater wystawy. Referat Agnieszki Brockmann, kuratorki licznych wystaw organizowanych przez Archiwum, pt. „Wystawa: od projektu do realizacji" pozwolił studentom zapoznać się z podstawowymi zasadami tworzenia wystaw, zwłaszcza że był połączony ze zwiedzaniem dwóch wystaw przygotowanych z wykorzystaniem materiałów archiwalnych w Collegium Polonicum. Należało zatem zapoznać studentów z podstawowymi zasadami przeprowadzania kwerendy naukowej w archiwum oraz higieną pracy, zwłaszcza w kontakcie z oryginalnymi fotografiami – zrobiła to ówczesna pracownica Archiwum Anna Król w ramach prezentacji pt. „Kwerenda – poszukiwanie i wybór materiałów". Druga część warsztatów miała charakter praktyczny. Studenci zostali włączeni w konceptualizację wystawy: w małych trzyosobowych grupach, pod opieką badaczy zajmujących się życiem i dorobkiem Karla Dedeciusa, podjęli próbę konceptualizacji wybranych plansz wystawowych. Projekt ten został podsumowany przez studentów: „Podróż studyjna do Słubic i odbyte warsztaty wystawiennicze [...] znacząco wpłynęły na nasz rozwój i pogłębił[y naszą] wiedzę w zakresie organizowania wernisaży. [...] Dzięki [niej] mieliśmy możliwość odbycia kilkudniowej kwerendy w Archiwum Karla Dedeciusa, gdzie pracowaliśmy z oryginalnymi dokumentami i archiwaliami, które wzbogacą przygotowywane przez nas tablice [...]" (Polniak 2021).

Omawiając wystawę „Karl Dedecius. Między słowami – między narodami" w kontekście jej wykorzystania w szkole, warto jeszcze zwrócić uwagę na jej podział tematyczny. Wystawa składa się z pięciu bloków tematycznych:

1. Biografii tłumacza, od okresu dzieciństwa, poprzez niewolę sowiecką, do czasów NRD.
2. Jego działalności literackiej i translatorskiej do roku 1979.
3. Początków działalności Niemieckiego Instytutu Spraw Polskich w Darmstadt.
4. Nagród, odznaczeń i wyróżnień przyznanych tłumaczowi na przestrzeni sześciu dekad.
5. Instytucji, na których założenie i charakter miał wpływ Karl Dedecius.

Ten podział pozwalał na zorganizowanie lekcji tematycznych dla młodzieży szkolnej (Czechowska 2022, s. 125-143), a jako że wystawa w znacznej mierze powstała na bazie materiałów archiwalnych, uczniowie i studenci byli poniekąd zapoznawani ze spuścizną tłumacza. O walorach takiej lekcji pisze wspomniana już Krzysztofa Grelka (2023, s. 57-58), która w ramach lekcji

języka polskiego dla klas dziewiątych zorganizowała uczniom wizytę studyjną. W trakcie zwiedzania wystawy uczniowie zostali skonfrontowani z takimi pytaniami jak: „Czy Dedecius był zakochany?", „Jakimi językami posługiwał się na co dzień?", „Z kim się przyjaźnił?". Pytania pomogły uczniom odnieść się do realiów ich życia. Co więcej – pisze Grelka – uczniowie „byli bardzo zainteresowani i prowadzili ze sobą nawzajem ożywione rozmowy. Potrafili być krytyczni, zadawali pytania i próbowali postawić się w różnych sytuacjach z życia Dedeciusa: niewola, brak pewności co do losów rodziny, radzenie sobie z cenzurą, uznanie... Chłopcy zadawali sobie na głos pytania: Co bym zrobił, gdyby wybuchła wojna? Czy broniłbym swojego kraju? Nikt z nas nie spodziewał się, że takie tematy tak mocno z powodu wojny przeciwko Ukrainie wkroczą w naszą rzeczywistość. Lekcje o charakterze praktycznym, nawiązujące do realiów życia młodzieży, są przez nią zawsze bardzo dobrze odbierane; stanowią »[...] odpowiedni sposób wspierania motywacji uczennic i uczniów, rozwijania samodzielnego myślenia i łączenia ze sobą wiedzy zdobytej podczas nauczania różnych przedmiotów. Służy to wzmocnieniu pewności siebie. Uczniowie [...] mają możliwość myślenia i działania w nowych kontekstach oraz analizowania własnych postaw, ocen i perspektyw«. [...] Zwiedzenie wystawy pomogło uczennicom i uczniom poszerzyć własne horyzonty. Było to coś więcej niż tylko lekcja języka polskiego i poznanie jednego z najznakomitszych tłumaczy literatury polskiej XX wieku, który był budowniczym mostów między Polską a Niemcami [...]"[2].

Drugą wystawą, o której warto wspomnieć i która w szczególny sposób została wykorzystana w celach edukacyjnych, jest wystawa pt. „Wolę być czytelniczką wierszy cudzych, niż własnych... Historia znajomości Wisławy Szymborskiej i Karla Dedeciusa w listach i wyklejankach", przygotowana przez Agnieszkę Brockmann, Adama Czerneńkę i Ksymenę Filipowicz-Tokarską. Również i ona została przygotowana na podstawie materiałów słubickiego Archiwum[3]. Wystawa jest mobilna, co umożliwia jej prezentację poza murami uniwersytetu. Prezentowane materiały zostały wcześniej w ramach innego projektu zdigitalizowane. W tym miejscu warto dodać, że jej przygotowanie zostało włączone w obchody 100. rocznicy urodzin Wisławy Szymborskiej i cykl wydarzeń zorganizowanych w Collegium Polonicum i na Viadrinie, obejmujące m.in. obchody urodzin W. Szymborskiej, konferencję oraz warsztaty studenckie poświęcone twórczości noblistki.

Te wydarzenia zainspirowały I Liceum Ogólnokształcące im. Feliksa

[2]Cytaty z Planu Ramowego według K. Grelki w tłumaczeniu Sławy Lisieckiej.

[3]Szczegółowy zbiór materiałów opisuje Agnieszka Brockmann (2024) w artykule: „Die Dichterin und der Übersetzer. Wisława Szymborska und Karl Dedecius im Kontext der Dokumente aus dem Nachlass des Übersetzers".

Fabianiego w Radomsku do realizacji dużego projektu pt. „Mistrzowie pióra – Wisława Szymborska i Karl Dedecius", inicjatywy o zasięgu powiatowym mającej charakter lingwistyczny, literacki i artystyczny, adresowanej do uczniów szkół podstawowych (klasy VII i VIII) oraz szkół ponadpodstawowych. Kierownikiem projektu była Iwona Bałazińska (b.d.), nauczycielka języka niemieckiego w wymienionym liceum. Projekt obejmował m.in. konferencję dla nauczycieli, prezentację filmu Katarzyny Kolendy-Zaleskiej „Chwilami życie bywa znośne", liczne wykłady poświęcone różnym aspektom twórczości Szymborskiej i Dedeciusa, warsztaty tłumaczeniowe, prezentację wystawy oraz konkursy. Na szczególną uwagę zasługują dwa wykłady skierowane do młodzieży. Pierwszy „Teraz jestem artystką... W pracowni wyklejanek Wisławy Szymborskiej" został wygłoszony przez Marię Tarnogórską dla 120 uczniów. Drugi, przygotowany przez autorkę niniejszego artykułu, dotyczył roli tłumacza, specyfiki jego warsztatu pracy i kompetencji oraz znaczenia Karla Dedeciusa w popularyzowaniu twórczości Wisławy Szymborskiej. Spotkanie to, przygotowane na podstawie materiałów z Archiwum im. Karla Dedeciusa (w tym także tych wykorzystanych na wystawie), składało się z trzech części, w których łącznie uczestniczyło 240 uczniów.

Kolejnym etapem projektu była prezentacja wspomnianej wystawy „Wolę być czytelniczką wierszy cudzych niż własnych", połączona z kuratorskim oprowadzaniem przygotowanym przez Agnieszkę Brockmann. Ekspozycję zaprezentowano w galerii MDK, a podczas spotkania uczestnicy mieli okazję zapoznać się z fragmentami korespondencji prowadzonej między noblistką a jej tłumaczem na język niemiecki. W tej części projektu udział wzięło 80 uczniów. Zapoznanie uczniów z wystawą pozwoliło organizatorom projektu zaprosić jego uczestników do kolejnej inicjatywy, a były nią warsztaty plastyczne pod kierunkiem Karoliny Mysłek-Studniarczyk, instruktorki MDK, w trakcie których uczniowie zostali zapoznani z techniką wyklejanek. Przekazana wiedza miała umożliwić uczniom wykonanie prac w ramach lingwistyczno-plastycznego konkursu pt. „Dedykuję Ci tę wyklejankę". W tej części projektu wzięło udział 90 uczniów. Łącznie w projekcie uczestniczyło 1340 uczniów.

Zestawienie korzyści płynących z wykorzystania materiałów archiwalnych w kształceniu języka polskiego i niemieckiego potwierdza znaczący potencjał zasobów Archiwum im. Karla Dedeciusa w tym obszarze. Wystawy oparte na zgromadzonych materiałach pozwalają odbiorcom poznać wybrane dokumenty, co nie tylko wspiera proces dydaktyczny, lecz także ułatwia osadzenie treści w kontekście kulturowym.

Zrealizowane projekty szkolne i akademickie pokazują, że ekspozycje archiwalne mogą pełnić funkcję skutecznego narzędzia dydaktycznego, łą-

czącego naukę języka z elementami historii, literatury i przekładu. Jednocześnie zaprezentowane działania wskazują, że potencjał ten nie został jeszcze w pełni wykorzystany i wymaga dalszego rozwijania, między innymi poprzez opracowanie systematycznych scenariuszy zajęć oraz materiałów metodycznych opartych na zbiorach Archiwum.

Literatura | References

Archiwa Państwowe (2021), Strategia rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021-2030, Warszawa, Archiwa Państwowe, https://www.archiwa.gov.pl/wp-content/uploads/2022/02/Strategia_rozwoju_AP_2021-2030.pdf [data dostępu: 1.08.2025].

Archiwum Państwowe w Warszawie (2021), Scenariusze lekcji (propozycje): „Festiwal nauki: szpargały z domowej szuflady, czyli tajemnice archiwum", https://warszawa.ap.gov.pl/scenariusze-lekcji-propozycje-festiwal-nauki-szpargaly-z-domowej-szuflady-czyli-tajemnice-archiwum/ [data dostępu: 1.08.2025].

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (b.d.), Projekty, Uniwersytet Jagielloński, https://archiwum.uj.edu.pl/nauka [data dostępu: 1.08.2025].

Bałazińska I. (b.d.), Sprawozdanie z realizacji projektu „Mistrzowie pióra". Materiał niepublikowany.

Brockmann A. (2024), Die Dichterin und der Übersetzer. Wisława Szymborska und Karl Dedecius im Kontext der Dokumente aus dem Nachlass des Übersetzers, [w:] „Manche mögen Poesie..." Schlüssel zu Wisława Szymborskas Welten, red. I. Czechowska, K. Filipowicz-Tokarska, M. Keck-Szajbel, A. Małgorzewicz, M. Szajbel-Keck, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, s. 17-29.

Czechowska I. (2022), Czy warto mówić o pracy tłumacza – biografia i praca tłumacza w kontekście lekcji języka niemieckiego i polskiego jako obcego?, [w:] DEDECIUSkalia, red. K. Nowakowska, A. Górajek, E. Białek, Wrocław, Quaestio, s. 125-143.

Czechowska I. (2026), Henryk Bereska – Biographie eines Übersetzers. Unterrichtskonzept auf der Grundlage von Archivalien, Europa-Universität Viadrina, Frankfurt (Oder), DOI: 10.11584/opus4-1457.

Filipowicz-Tokarska K. (2024), O potencjale korespondencji Wisławy Szymborskiej i Karla Dedeciusa zdeponowanej w archiwum słubickim, [w:] „Manche mögen Poesie..." Schlüssel zu Wisława Szymborskas Welten, red. I. Cze-

chowska, K. Filipowicz-Tokarska, M. Keck-Szajbel, A. Małgorzewicz, M. Szajbel-Keck, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, s. 31-40.

GRELKA K. (2023), Trzy filary edukacji szkolnej, [w:] 10 lat Fundacji im. Karla Dedeciusa. Wspomnienia i perspektywy. Universitätsschriften. Sonderausgabe, red. I. Czechowska, M. Szajbel-Keck, Frankfurt (Oder), Europa-Universität Viadrina, s. 57-58.

MAJ J. (2023), Auratyczność czy performatywność literackich archiwaliów? O wytwarzaniu literackiej przeszłości w przestrzeni muzeum, [w:] Polonistyka światowa: archiwa i współczesność, tom 2: Literatura polska w historiach i kulturach, red. W. Browarny, O. Taranek-Wolańska, Wrocław, Stowarzyszenie „Trickster", s. 197-207.

MAZUR H. (2016), Edukacja w archiwum, archiwum w edukacji, „Wiadomości Historyczne", nr 1, s. 5-8.

MUZEUM PANA TADEUSZA (b.d.), Zwiedzanie Muzeum Pana Tadeusza z przewodnikiem, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, https://muzeumpanatadeusza.ossolineum.pl/programy_edukacyjne/zwiedzanie-muzeum-pana-tadeusza-z-przewodnikiem/ [data dostępu: 1.08.2025].

NARODOWE ARCHIWUM CYFROWE (b.d.), Albumy i publikacje NAC – archiwalna biblioteka cyfrowa, https://www.nac.gov.pl/wiedza-i-edukacja/archiwalna-biblioteka-cyfrowa/ [data dostępu: 1.08.2025].

NOWAKOWSKA K. (2022), Przedmowa, [w:] DEDECIUSkalia, red. K. Nowakowska, A. Górajek, E. Białek, Wrocław, Quaestio, s. 7-8.

POLNIAK I. (2021), Sprawozdanie z Koła Naukowego Awagardystów z pobytu studyjnego w Archiwum im. Karla Dedeciusa w Słubicach. Materiał niepublikowany.

ROSA A. (2012), Funkcja edukacyjna archiwów, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa.

SENATSVERWALTUNG für Bildung, Jugend und Familie (2021), Rahmenlehrplan für die gymnasiale Oberstufe. Teil B: Fachübergreifende Kompetenzentwicklung, Ministerium für Bildung, Jugend und Sport des Landes Brandenburg, https://www.berlin.de/sen/bildung/unterricht/faecher-rahmenlehrplaene/rahmenlehrplaene/oberstufe/ [data dostępu: 1.08.2025].

ZAJAS P. (2023), Fundacja i archiwum przyszłości, [w:] 10 lat Fundacji im. Karla Dedeciusa. Wspomnienia i perspektywy. Universitätsschriften. Sonderausgabe, red. I. Czechowska, M. Szajbel-Keck, Frankfurt (Oder), Europa-Universität Viadrina, s. 41-44.

Zaleska Z. (2011), Archiwa: Buszując w literackiej kuchni. Rozmowa z Piotrem Kłoczowskim, „Dwutygodnik.com", nr 65, https://www.dwutygodnik.com/artykul/2587-archiwa-buszujac-w-literackiej-kuchni.html, [data dostępu: 01.08.2025].

Wykaz wystaw | List of Exhibitions

„BEZ POKLASKU... O CICHEJ SZTUCE TŁUMACZENIA. HENRYK BERESKA 1926-2005" [„OHNE APPLAUS... VOM ÜBERSETZEN ALS STILLER KUNST. HENRYK BERESKA 1926-2005"], Archiwum im. Karla Dedeciusa (2026), Otwarcie wystawy: „Bez poklasku... O cichej sztuce tłumaczenia. Henryk Bereska 1926-2005", Uniwersytet Europejski Viadrina, https://www.ub.europa-uni.de/pl/bibliothek/kda/aktuelles/2026/00-new1/index.html [data dostępu: 30.09.2026].

„MECENASIE I CIEMIĘŻCO..." – KORESPONDENCJA ZBIGNIEWA HERBERTA I KARLA DEDECIUSA, Collegium Polonicum (2024), „Mecenasie i ciemiężco..." – korespondencja Zbigniewa Herberta i Karla Dedeciusa, https://www.cp.edu.pl/pl/biblioteka/aktualnosci/2024/03-new/index.html.

„WOLĘ BYĆ CZYTELNICZKĄ WIERSZY CUDZYCH, NIŻ WŁASNYCH..." HISTORIA ZNAJOMOŚCI WISŁAWY SZYMBORSKIEJ I KARLA DEDECIUSA W LISTACH I WYKLEJANKACH, Collegium Polonicum (2024), „Wolę być czytelniczką wierszy cudzych, niż własnych...". Historia znajomości Wisławy Szymborskiej i Karla Dedeciusa w listach i wyklejankach, https://www.cp.edu.pl/pl/biblioteka/aktualnosci/2024/02-new/index.html.

„KARL DEDECIUS. MIĘDZY SŁOWAMI – MIĘDZY NARODAMI" [„KARL DEDECIUS. ZWISCHEN WORTEN – ZWISCHEN VÖLKERN"], Uniwersytet Wrocławski, Zakład Translatoryki i Glottodydaktyki (2022), Karl Dedecius. Zwischen Worten – zwischen Völkern / Między słowami – między narodami, https://ztg.uwr.edu.pl/13814-2/.

„WŁADYSŁAW BARTOSZEWSKI (1922-2015). OPÓR. PAMIĘĆ. POJEDNANIE. DIALOG KULTUR Z KARLEM DEDECIUSEM" [„WŁADYSŁAW BARTOSZEWSKI (1922-2015). WIDERSTAND. ERINNERUNG. VERSÖHNUNG. KULTURDIALOG MIT KARL DEDECIUS"], Czechowska I., Barcz M., Predolac N. (red.) (2020), Władysław Bartoszewski (1922-2015): Widerstand. Erinnerung. Versöhnung. Kulturdialog mit Karl Dedecius, Karl Dedecius Stiftung, Europa-Universität Viadrina, Frankfurt (Oder), DOI: 10.11584/KDS.2, https://www.europa-uni.de/pl/universitaet/

einrichtungen/serviceeinrichtungen/karl-dedecius-stiftung/publikationen/ausstellungskatalog-bartoszewski/index.html.

„TRWANIE W KLAUZURZE. HENRYK BERESKA (1926-2005)" [„AUSHARREN IN DER EREMITAGE. HENRYK BERESKA (1926-2005)"], Ausharren in der Eremitage / Trwanie w klauzurze. Henryk Bereska (1926-2005) (2018), przewodnik wystawy, Biblioteka Collegium Polonicum – Karl-Dedecius-Archiv, Słubice, 29.11.2018, Universitätsbibliothek Frankfurt (Oder), Karl-Dedecius-Archiv, sygn. HB2-8-6, https://amu.edu.pl/wiadomosci/aktualnosci/pracownicy/wystawa-trwanie-w-klauzurze.-henryk-bereska-1926-2005-w-collegium-polonicum-w-slubicach.

„KARL DEDECIUS I INNI TŁUMACZE LITERACCY", Czechowska I. (2016), Karl Dedecius i inni tłumacze literaccy, „OderÜbersetzen. Polsko-niemiecki rocznik translatorski – Archiwum Karla Dedeciusa", nr 5-6-7, s. 188-194; zob. także: Potaszkiewicz M. (2015), „Tłumacz to, co oryginalne...". Wystawa „Karl Dedecius i inni tłumacze literaccy" w Collegium Polonicum w Słubicach, „Rocznik Karla Dedeciusa", t. 8, s. 185-201.

„KARL DEDECIUS. LITERATURA – DIALOG – EUROPA" [„KARL DEDECIUS. LITERATUR – DIALOG – EUROPA"], Kuropatwa-Pik K., Skłodowska M. (red.) (2015), Karl Dedecius. Literatura – Dialog – Europa / Karl Dedecius. Literatur – Dialog – Europa, Muzeum Miasta Łodzi, Łódź; https://muzeum-lodz.pl/projekty/karl-dedecius-literatura-dialog-europa.

„RZECZYWISTOŚĆ WYMAGA" [„WAS DIE WIRKLICHKEIT VERLANGT"] – WYSTAWA Z OKAZJI 80. URODZIN WISŁAWY SZYMBORSKIEJ wystawa przygotowana w 2003 r. przez Archiwum Karla Dedeciusa w Słubicach.